

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"צ המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

פרשת פסל מיכה

ראשי נרקים:

מ'מיכיהו' ל'מיכה' ◊ הנער הלוי מבית לחם ◊ מתי נעשה פסל מיכה? ◊ קח אחד מהם ותראה מה יעלה בסופו ◊ שעבוד מצרים היה לטוב לישראל ◊ מיכה הוא נבט והוא שבע בן בכרי ◊ אש הטומאה עם אש הקדושה ◊ ירא שמים כלפי חוץ ◊ מיכה פרש מן הציבור ◊ 'אנכי' - ביטל מיכה ◊ הנער הלוי היה נכדו של משה רבנו ◊ עינו היתה צרה בעבודה זרה שלו ◊ אחריתו של יהונתן ◊ יהונתן שימש ככהן לעבודה זרה בלית ברירה ◊ שבועת משה רבנו ליתרו חותנו ◊ מה גרם לנפילתם של השניים?

פרשת פסל מיכה היא אחת מן הפרשיות הכאובות, אשר התרחשו בימים אשר "אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה"¹.

בתחילת הפרק מסופר על איש בשם 'מיכיהו'. שמו של האיש, אשר שלוש אותיות בו הן משמו של הקב"ה, מעיד כי בתחילה כשר היה. והנה מסופר כי האיש שמע מאמו שנגנב ממנה סכום של 1100 כסף, ומתוך צער היתה מקללת את הגנב. שמע האיש את דברי האם והיה ליבו נוקפו עד שהתוודה בפניה ואמר: "הנה הכסף אתי אני לקחתיו".

שמעה האם והוקל לה. ברוך ה', אמרה, אני שמחה על כך שהכסף נשאר בבית ולא עשית בו דבר, תבוא עליך ברכה ולא קללה.

ומשהשיב הבן את הכסף לאמו, הוסיפה ואמרה: "הקדש הקדשתי את הכסף לה' מידי לבני לעשות פסל ומסכה"², מכיוון שהכסף נעלם, הקדשתי אותו לה' וקיבלתי על עצמי לתת אותו לכשימצא לבני לעשות ממנו פסל ומסכה, ולכן אני משיבה לך את הכסף שהשבת.

קשה להבין מה המקום הרוחני שבו נמצאת האם - מצד אחד היא רוצה להקדיש לה' ומצד שני לעשות פסל ומסכה. לא ברור האם כוונתה היתה לשם שמים וטעתה כשחשבה שניתן לעשות פסל לכבודו יתברך, או שמראש התכוונה לשם טומאת עבודה זרה.

מיכיהו הבן החליט להשיב את הכסף לאמו, ועקב הקדשתה נטלה בעצמה מאתיים כסף מתוך הסכום הכולל בתורת שכר עבודה לצורך ויעדה את השאר להכנת פסל ומסכה.

משהושלמה המלאכה הונח הפסל בביתו של מיכיהו, ובמקום לסלק את העבודה הזרה מביתו, כמצופה מיהודי כשר, בנה לה מעין מקדש והכין אפוד מעין האפוד שלבש הכהן הגדול, ועשה תרפים, ומינה את אחד מבניו לשמש ככהן. ולכן נשתנה שמו מ'מיכיהו' ל'מיכה' וניטל שם שמים משמו, כדברי המלבי"ם³:

פרק יז

פסל מיכה

(א) ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו: (ב) ויאמר לאמו אלף ומאה הכסף אשר לקח לה ואת אלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי אני לקחתיו ותאמר אמו ברוך בני לה': (ג) וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' מידי לבני לעשות פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך: (ד) וישב את הכסף לאמו ותקח אמו מאתיים כסף ותתנהו לצורך ויעשהו פסל ומסכה ויהי בבית מיכיהו: (ה) והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן: (ו) בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה:

הנער הלוי

(ז) ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם: (ח) וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה לגור באשר ימצא ויבא הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו: (ט) ויאמר לו מיכה מאין תבוא ויאמר אליו לוי אנכי מבית לחם יהודה ואנכי הלך לגור באשר אמצא: (י) ויאמר לו מיכה שבה עמדי ויהי לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף ליםים וערך בגדים ומחיתך וילך הלוי: (יא) ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער לו כאחד מבניו: (יב) וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן ויהי בבית מיכה: (יג) ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי הנה לי הלוי לכהן:

מ'מיכיהו' ל'מיכה'

עם מותו של שמשון באה לסיימה תקופת השופטים, וכעת, בפרקים האחרונים בספר שופטים באות שתי פרשיות קשות ונוקבות - פרשת פסל מיכה ופרשת פילגש בגבעה.

³ מלבי"ם שופטים יז, א.

¹ שופטים יז, ו.

² שופטים יז, ג.

שאלה זו מתחזקת לאור העובדה שמיכה קלקל מעשיו ועבד עבודה זרה, כפי שכתב ה"יד רמה"¹¹:

"ותמה אני היאך חיה רשע כזה מיציאת מצרים ועד סוף דוד מלך ישראל ע"ה".

שאלה זו מיושבת על פי דברי רש"י בתחילת פרקנו, וכך כתב:

"אף על פי שנכתבו שתי הפרשיות הללו - של מיכה ושל פילגש בגבעה - בסוף הספר, [מכל מקום] בתחילת השופטים היו¹², בימי עתניאל בן קנו, שנאמר: 'וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלקים בשילה' (שופטים יח, לא) - למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה".

נמצא שמעשה מיכה המסופר בפרקנו אירע כשבעים שנה בלבד לאחר יציאת מצרים - ארבעים שנות מדבר, ועשרים ושמונה שנות הנהגת יהושע¹³.

ואם ישאל השואל: אם פרשת פסל מיכה התרחשה בתחילת תקופת השופטים, מדוע נכתבה בסוף ספר שופטים ולא בתחילתו?

על שאלה זו משיב רש"י¹⁴:

"יש אומרים שהאשה הזאת [-אמו של מיכה] היא דלילה, לפי שכתוב בה: 'אלף ומאה כסף' (שופטים טז, ה). וטעות הוא בידם, שהרבה שנים קדם מיכה לשמשון. אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע ששווה כאן וכאן, וכסף של פורענות היו שניהם".

כלומר, פרשת פסל מיכה היתה בתחילת תקופת השופטים, שנים רבות קודם שמשון שהיה אחרון השופטים, ובכל זאת נכתבה לאחר פרקי שמשון, מפני שגם אצל שמשון וגם אצל מיכה נזכר אלף ומאה כסף, ובשתי הפרשות הכסף היה של פורענות. דמיון נוסף בין הפרשות הוא, שבשתייהן נמשכה רעה לשבט דן¹⁵.

קח אחד מהם ותראה מה יעלה בסופו

דברי רש"י שפסל מיכה נעשה עוד במצרים, מיוסדים על דברי חז"ל מפורשים. על הפסוק "ראה ראייתך את עמי אֶשֶׁר בְּמִצְרַיִם... כִּי יִדְעֵתִי אֶת מִכְאֲבֵירִי"¹⁶ דורשים חז"ל¹⁷:

"ראה ראייתך" - שתי ראיות. אחת - שהיו הורגין את ישראל והיה פרעה רוחץ בדמם. ואחת - שהיו משימין את התינוקות במקום לבנים.

'כי ידעתי את מכאבירי' - שעתידין להכעיסני במעשה העגל, ואף על פי כן 'וארד להצילר', שאצילם מכל מקום".

"ושמו מיכיהו - בתחילה היה צדיק וקראו מיכיהו, ואחר שעבד עבודה זרה קראו מיכה".

וביתר הרחבה כתב מרן החיד"א בספרו "חומת אנך"⁴:

"ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. 'איש' - פירוש, צדיק מהר אפרים, מקום מוכן להשיג השלמות, ושמו 'מיכיהו', כמו הצדיקים דשמש קודם להם, ובשמו 'יהו', ג' אותיות משם המיוחד.

ולכן כששמע מאמו לעשות פסל ונתנה לו הכסף שהוא יעשה, יזרע לו מאד וישב הכסף לאמו, שהוא אינו רוצה להשתדל בזה, כי הוא עוון פלילי, והיא תעשה כרצונה. אבל אחר כך אמו הטעתה אותו וגם הוא עבד עבודה זרה. ולכן אחר כך כשהחמיץ, נחסרו אותיות 'יהו' משמו, ונקרא 'מיכה'".

הנער הלוי מבית לחם

יום אחד הגיע נער לוי מבית לחם וחיפש מקום לקבוע בו את מגוריו. הוא הגיע להר אפרים והתארח בבית מיכה. מיכה התרשם מאישיותו והציע לו להישאר ולהתמנות כאחראי על מקדש העבודה זרה שהקים, ובתמורה ידאג לו למשכורת שנתית ולאמצעי קיום.

האיש התלבט ובסופו של דבר התרצה וקיבל את ההצעה, ונעשה בן בית במקום. מיכה ראה בבוא האיש הלוי, בן לשבט המקודש לכהונה, סימן לכך שמקדשו נבנה כראוי וכיאות, והיה סבור שבוודאי יהיה ה' בעזרו.

מתי נעשה פסל מיכה?

השאלה הראשונה שהעסיקה רבים מן המפרשים בפרקנו היא: מתי נעשה פסל מיכה? ומצאנו בזה שלוש שיטות:

1. לפי הרד"ק והאברבנאל⁵ כל המסופר בפרקים אלו קרה במקומם, בסוף תקופת השופטים, לאחר מות שמשון השופט האחרון.
2. לפי רש"י⁶ הפסל נעשה עוד במצרים, והוא הועמד בהר אפרים ונלקח על ידי שבט דן בתחילת תקופת השופטים⁷.
3. לפי ה"יד רמה"⁸ כל המסופר בפרקים אלו קרה בתחילת תקופת השופטים.

על דברי רש"י, שפסל מיכה נעשה עוד במצרים, קשה: הרי מיציאת מצרים ועד סוף ספר שופטים עברו כארבע מאות שנה⁹, וכיצד יתכן שמיכה שהיה במצרים חי ארבע מאות שנה¹⁰?

⁴ חומת אנך שופטים יז, א.

⁵ רד"ק ואברבנאל שופטים יז, א.

⁶ רש"י סנהדרין קג ע"ב.

⁷ אמנם מהפסוקים מוכח שהפסל נעשה רק בתקופת השופטים, אך מבואר ב"יפה תואר" (שמות רבה מא, א), שסיפור גנבת הכסף ועשיית הפסל התרחשו במצרים, אלא שלא נכתבו הדברים עד כה, מפני שהפסל היה טמון ומוסתר בידי מיכה. ורק בימים ההם, שאין מלך בישראל, הוא העיז לפרסם ענינו ועשה לו בית וכהני במה, ולכן נכתבו הדברים בספר שופטים.

⁸ יד רמה סנהדרין קג ע"ב.

⁹ ארבעים שנה במדבר, ועוד כשלוש מאות וחמישים שנה בארץ - עיין שופטים יא, כו; יב, ז-יד; יג, א; טו, כ; ו"סדר עולם" סוף פרק יב.

¹⁰ ראה אדרת אליהו דברים כט, יז.

¹¹ יד רמ"ה סנהדרין קא ע"ב.

¹² ראה גם רש"י שופטים יח, א.

¹³ ראה רש"י שופטים יא, כו, ומקורו בסדר עולם תחילת פרק יב.

¹⁴ רש"י שופטים יז, ג.

¹⁵ רלב"ג שופטים יז, א.

¹⁶ שמות ג, ז.

¹⁷ מדרש אגדה (בובר) פרשת שמות ג, ז.

מיכה הוא נבט והוא שבע בן בכרי

במסכת סנהדרין²⁰ מזהים חז"ל את מיכה עם נבט, אביו של ירבעם, ומוסיפים שהוא המכונה גם שבע בן בכרי, שחידש את המרד בדוד המלך לאחר שאבשלום נהרג²¹, ולפי זה חוזרת שאלת ה"יד רמה", כיצד רשע כזה חי שנים כה רבות, מיציאת מצרים עד סוף ימי דוד המלך. ובענין זה כתב המהר"ל, שאין צריך לומר שנשאר חי עד אותו זמן, אלא שאת מידותיו הרעות הוריש לזרעו, ויצא הדבר לפועל אצל נבט אבי ירבעם.

אש הטומאה עם אש הקדושה

במקום אחר במסכת סנהדרין²² מובאת ברייתא, בה מסופר כי ממקומו של מיכה ועד מקום המשכן היה מרחק של שלושה מילין בלבד, והיה עשן המערכה שעל גבי המזבח במשכן שילה, מתערבב עם עשן הקרבנות שהיו מקריבים לפני פסלו של מיכה. משראו מלאכי השרת כי אש הטומאה מתערבת עם אש הקדושה, ביקשו לדחוף את מיכה ולהמיתו, או לדחפו מעולם הבא, שלא יהיה לו חלק ב²³.

אמר להם הקב"ה: "הניחו לו, שפתו מצויה לעוברי דרכים".

מיכה היה איש חסד, ביתו היה פתוח לעוברי דרכים, וזו כנראה הסיבה שאותו איש לוי מצא חניה דווקא שם.

הערבוביה המזעזעת שבין עשן הקודש לעשן עבודה זרה, מזכירה לנו את עמידתו של מיכה שנים רבות קודם לכן במעמד קריעת ים סוף, מעמד נשגב שבו התעלו ישראל למדרגה עליונה של גילוי שכינה, ועם כל זה היה מיכה עובר בים ופסלו בידו.

ערבוב מסוכן זה הביא לשינוי מכללי הלשון המקובלים בפסוקי התורה באחד מפסוקי שירת הים. נאמר בשירת הים: "מִי כְמִכָּה בְּאֵלֶם ה' מִי כְמִכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשִׁי"²⁴. לפי כללי הדקדוק, שני המקומות היו צריכים להיות רפים משום שבאים לאחר מילה המסתיימת באותיות אהו", וכתב ה"מנחת ש"י על התורה שם בטעם הדבר, שהמילה "כמוכה" בפעם השניה מובאת מיד לאחר המילה ה', ויש בכך חשש גידוף כמבואר בדברי ה"בית יוסף"²⁵:

"יזהר לומר מי כמוך נאדר בקדש בכ"ף דגושה שאם לא כן נמצא מחקר כאומר 'ה' מיכה', ומיכה הוא האיש שגנב השם ועשה העגל, שנאמר: 'ועבר בים צרה' (זכריה י, יא)".

ירא שמים כלפי חוץ

חז"ל²⁶ מספרים על אלישע בן אבויה המכונה 'אחר', שגם כאשר היה בבית המדרש ועסק בתורה, לא היה לימודו מוקדש רק לשם שמים, אלא ספרי מינים היו נושרים מחיקו. ומכיוון שכך יצא לתרבות רעה והיה "מקצץ בנטיעות".

כלומר אותם תינוקות שפרעה רחץ בדמם ואותם תינוקות שנלקחו באכזריות וניתנו במקום אבני הבנין של פיתום ורעמסס, ראויים היו לכך, מפני שעתידים היו להכעיס את ה' במעשה העגל.

ובאמת אומרים חז"ל, שבזמן ששיקעו רשעי המצרים מילדי ישראל בבנין, היה משה רבנו מתחנן לפני ה' יתברך שיצילם מן הרשעים. וה' השיבו: קח אחד מהם ותראה מה יעלה בסופו¹⁸.

הוציא משה ילד אחד מן הבנין ושמו מיכה ויגדל הילד ויהי לאיש לימים, כשיצאו בני ישראל ממצרים, הלך משה לחפש את עצמות יוסף כדי להעלותן ולא מצא עד שגילתה לו סרח בת אשר שהמצרים השליכו את הארון ליאור. מיד עמד משה על שפת היאור, נטל טס של זהב וחקק בו 'עלה שור', שכן יוסף נמשל לשור, זרק את הטס ליאור, והתחיל ארונו של יוסף לצוף.

לאחר שעלה ארונו של יוסף, בא האיש מיכה, נטל את הטס עמו, ובמעשה העגל השליכו לשריפה וממנו יצא העגל, ובכך הכיר משה כי לא לחינם נגזר על מיכה להיות משוקע באבני הבנין, שלא יחטיא את ישראל בעגל, ומאחר שהוציאווהו, החטיא את ישראל.

שעבוד מצרים היה לטוב לישראל

בחינושי אגדות למהר"ל¹⁹ מבואר מהו הלקח המוסרי שדמותו של מיכה מלמדת אותנו לדורות בעצם הימצאותה, וכה דבריו:

"ונראה כי פירוש האגדה הזאת, שרוצה לומר כי אף שמצרים היו כוונתם לשעבד בישראל ולמעט אותם, היה הדבר הזה לטוב לישראל, כי אותם שנתמעטו במצרים, אם היו באים לעולם, רשעים היו אם נולדו וזהו שאמרו שנשתקעו הבנים בבנין, כי מכח טורח ומשא הבנין נשקעו ולא היו יוצאים לעולם, וזהו פירוש שנתמכרך בבנין שלא יצאו לעולם. ומיכה זה היה מאותן שהיו ראויים לבא אל העולם אם לא נתמכרך, ומיכה זה יצא לעולם להודיע לישראל כי שעבוד ישראל במצרים שהיה למעטם הוא טוב להם, שלא יהיו קוצים ביניהם ומקובל היה להם ממשה דבר זה. ואין צריך לומר כי נשאר היה כל כך חי ממצרים ועד אותו זמן, רק כי השאור שבקרבתן היה מוריש לזרעו עד שירש השאור נבט ויצא לפעל השאור הזה".

שנות השעבוד הקשה במצרים גרמו סבל רב לעם ישראל, ורבים מן המפרשים עסקו בשאלה מפני מה נשתעבדו בני ישראל במצרים, וניתנו בזה תשובות שונות. המהר"ל מבאר, שפרשת מיכה מלמדת כי שנות השעבוד לא באו רק כעונש על חטא, אלא יש בהן תיקון שנועד להיטיב עם ישראל ולמעט את הרשעים שקמו בתוכם. אותם תינוקות ששיקעו המצרים בבנין ברוב רשעותם, היו נשמות פגומות בשורשן, ואם לא היו משוקעים בבנין, עלולים היו להביא תקלה חמורה ולהשפיע לרעה על סביבתם. די במיכה, התינוק האחד שהוצל מן הבנין, כדי להבין איזו תקלה אימה היתה בישראל אם היו עוד רבים כמותו.

¹⁸ ראה רש"י סנהדרין קא ע"ב ד"ה נתמכרך בבנין.

¹⁹ חידושי אגדות סנהדרין קא ע"ב.

²⁰ סנהדרין קא ע"ב.

²¹ ראה שמואל ב' כ, א.

²² סנהדרין קג ע"ב.

²³ ראה רש"י שם ד"ה לדוחפו.

²⁴ שמות טו, יא.

²⁵ בית יוסף או"ח סימן נא בשם הארחות חיים סימן כו.

²⁶ ראה חגיגה טו ע"ב.

בתשרי לט"ו בחשוון, ומינה במקדשו כהנים שאינם מבני שבט לוי. ובדומה לזה, גם שבע בן בכרי פרש מן הציבור כאשר קרא למרוד במלכות דוד³⁰.

אנכי – ביטל מיכה

חז"ל³¹ מונים עשרה אנשים לאורך ההיסטוריה, שכל אחד מהם עבר על אחד מעשרת הדברות וביטלם, וזו לשונם:

"מפני מה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחידי, מפני שהיחידים ביטלו אותם: 'אנכי' - ביטל מיכה, 'לא יהיה לך' - ביטל ירבעם, 'לא תשא' - ביטל מקלל, 'זכור' - ביטל מקושש, 'כבוד' - ביטל אבשלום, 'לא תרצח' - ביטל יואב, 'לא תנאף' - ביטל זמרי, 'לא תגנוב' - ביטל עכן, 'לא תענה' - ביטל ציבא, 'לא תחמוד' - ביטל אחאב."

הראשון בתור הוא מיכה שעבר על הדיבור הראשון בעשרת הדברות, "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"³². בעוד כולם יצאו ממצרים והאמינו בה' ובמשה עבדו, והכירו כי מעתה לא עבדי המצרים הם אלא עבדי ה', היה מיכה יוצא ופסלו בידו...

הנער הלוי היה נכדו של משה רבנו

עד עתה עסקנו בדמותו של מיכה, וכעת נעסוק בדמותו של הנער הלוי מבית לחם. נאמר: "ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם"³³. שמו של הנער לא נזכר, ואף זהות שבטו ומשפחתו אינה ברורה, אך בהמשך הפרק נזכר מספר פעמים הביטוי "הלוי", ומשמע שהיה משבט לוי, ומכיוון שכתוב "ממשפחת יהודה", נראה להסביר שגדל אצל משפחה ממשפחות יהודה. באופן מפתיע, לאחר שנעלם שמו של הנער בכל הפרשה, בסופה מתגלה שמו וייחוסו, וכך נאמר: "ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ"³⁴. ונראה שכבר בראשית הפרק נרמז כי האיש הלוי היה בן גרשם, ולכן נאמר "והוא לוי והוא גר שם".

בייחוסו של יהונתן קיימת תופעה חריגה: המילה "מנשה" כתובה כאשר ה'נ' אינה בתוך השורה, אלא תלויה באויר, לרמז שיהונתן זה היה מיוחס למשה רבנו שהיה לוי ושם בנו היה גרשם, ולמעשה היה נכדו של משה רבנו, 'בן גרשם בן משה', ומשום כבודו של משה וכדי להסתיר גנותו שינה הכתוב והוסיף אות נון ל'משה' ותלאה באויר³⁵.

עינו היתה צרה בעבודה זרה שלו

בירושלמי³⁶ מסופר, ששאלו בני הישיבה את רבי שמואל בר נחמן: כיצד זכה יהונתן בן גרשם, שהיה כומר לעבודה זרה, להאריך

נמצאנו למדים, שיכול להיות אדם שכלפי חוץ הוא נראה ירא שמים ועוסק בתורה, אך מתחת לבית השחי הוא מסתיר ספרי מינות.

בדומה לזה, נראה שמיכה נראה כלפי חוץ כאדם ירא שמים ומתוך כך אף נטע משכנו בסמוך למשכן, אך עולמו הפנימי היה רקוב ונטה אחרי הפסל והגיע לידי עבודה זרה.

הרלב"ג²⁷ מבאר, שבתחילה לא היתה כוונתו של מיכה אלא לשם שמים, ולכן העמיד אפוד ותרפים, וזו לשונו:

"וידמה שלזאת הסיבה עשאו תחילה לא לשם עבודת גילולים, ויורה על זה מה שאמרה 'הקדשתי הכסף לה', והנה השיבה לו אמו הכסף, והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה, והיה בבית מיכיהו כרי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם:

וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה, ועשה מהם אפוד ותרפים, וקראו אותו 'בית אלקים' לחשבו כי שכירתו תשרה שם, ומלא יד אחד מבניו להיות לכהן לשאול לו העתידות".

מיכה תכנן להקים בית חם לעוברי דרכים, וביקש לפתוח בו עמדה של הגדת עתידות, והיה סבור לתומו שהוא עושה בכך את רצון ה' ויזכה להשראת שכינה.

כשעבודת ה' איננה שלמה ובנין האמונה איננו שלם, אדם עלול לטעות ולהגיע לקלקול גדול מתוך מחשבה שהוא עושה בכך את רצון ה'. מכל מקום רש"י מבהיר למען הסר ספק, כי "כל 'אלהים' האמורים בפרשה זו חול, חוץ מזה 'כל ימי היות בית אלקים בשילה'".

מיכה פרש מן הציבור

בתחילה היה מיכה איש כשר, ומשהכניס עבודה זרה לביתו הלך מדחי אל דחי ונתגלתה קלקלתו. מה גרם לקלקול זה? נראה שהתשובה לכך נמצאת בפסוק: "בַּיָּמִים הָהֵם אִין מְלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה"²⁸.

כשאין מלכות ואין הנהגה רוחנית שמכוונת את הציבור ומאחדת אותו, כל אחד בוחר לו דרך פרטית משלו. כך קורה שקם יהודי ומקים בית אלהים משלו, על אף שביתו נמצא בסמוך לשילה, מקום המשכן. כולם עולים למשכן שילה, והוא מתנתק מהציבור ומתוך כך מגיע לעבודה זרה.

הזכרנו שמיכה מזוהה עם נבט אבי ירבעם ועם שבע בן בכרי. ואכן נראה שדרך זו של פרישה מן הציבור, היתה אופיינית לשניהם. על דרכו של נבט יוכיח בנו ירבעם, שהיה מלכה הראשון של ממלכת ישראל בעת פיצול הממלכה. הוא ייסד פולחן עגלים בבית אל ובדן, בשל רצונו ליצור אי תלות בין תושבי ממלכת ישראל לבין הפולחן בבית המקדש שבירושלים, תחום ממלכת יהודה²⁹. ובמסגרת ההתנתקות מהפולחן בירושלים הלך גם ירבעם מדחי אל דחי כאשר שינה את לוח חגי השנה והזיז את חג הסוכות מט"ו

²⁷ רלב"ג שופטים יז, ג-ה.

²⁸ שופטים יז, ו.

²⁹ ראה מלכים א' יב, כט-ל.

³⁰ ראה שמואל ב' כ, א.

³¹ פסיקתא רבתי פסקא כא - י' הדברות פרשה קמ"א.

³² שמות כ, ב.

³³ שופטים יז, ז.

³⁴ שופטים יח, ל.

³⁵ ראה רש"י שופטים יח, ל; רד"ק שופטים יז, ז; רשב"ם בבא בתרא קט ע"ב ד"ה בן מנשה.

³⁶ ירושלמי ברכות פ"ט, ה"ב.

יהונתן שימש ככהן לעבודה זרה בלית ברירה

ניתן לדייק בפסוקים, שיהונתן, הנער הלוי, קיבל על עצמו את התפקיד בלית ברירה, מתוך דוחק הפרנסה, כמובא בספר "רביד הזהב גרגירי כסף":

"וילך הלוי - מתחילה לא רצה להסכים לזה, כי היה מקווה שיתרמי לו מקום לפרנסתו בהיתר, ומשום הכי כתיב 'וילך הלוי', כי הלך ממקום מיכה ולא קיבל עליו. ורק אחר כך כאשר היה בדוחק ולא מצא מקום לפרנסתו, אז לדעתו היה מותר לו לקבל עליו שרות זה, ומשום הכי כתיב אחר כך 'ויואל הלוי לשבת את האיש'."

שבועת משה רבנו ליתרו חותנו

ייחוסו של יהונתן, הנער הלוי, למשה רבנו מעורר אותנו לשאול: כיצד קרה שנכדו של משה רבנו, איש האלקים, הגיע לשפלות כה גדולה?

תשובה לשאלה זו ניתן למצוא בדברי חז"ל במכילתא³⁸, לפיהם שבועת משה רבנו ליתרו חותנו היא זו שגרמה ברבות הימים שיצא מזרעו כומר לעבודה זרה. רמז לכך ניתן למצוא בביטויים מקבילים שנמצאים בפרקנו ומופיעים גם בפרשת שמות - לגבי יהונתן נאמר "שָׁבַע עִמָּדִי וְהָיָה לִי לְאָב וּלְכֹהֵן"³⁹, ולגבי יתרו נאמר "וּלְכֹהֵן מִדִּין שָׁבַע בְּנוֹת"⁴⁰; לגבי יהונתן נאמר "וַיֹּאֲלֵהוּ הַלְוִי לְשָׁבַת אֶת הָאִישׁ"⁴¹, ולגבי משה נאמר "וַיֹּאֲלֵהוּ מֹשֶׁה לְשָׁבַת אֶת הָאִישׁ"⁴². וזו לשון המדרש:

"בשעה שאמר משה ליתרו: תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו: קבל עליך דבר זה שאומר לך, ואני נותנה לך לאשה. אמר לו: מהו?

אמר לו: בן שיהיה לך תחילה - יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך - לשם שמים. וקיבל עליו.

אמר לו: השבע לי, וישבע לו, שנאמר: 'ויואל משה לשבת את האיש' (שמות ב, כא). אין אלה אלא לשון שבועה, שנאמר: 'ויואל שאול את העם לאמר: ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב' (שמואל א' יד, כד)."

דברי חז"ל אלה מעוררים פליאה גדולה: כיצד יתכן שמשה רבנו נשבע שבועה כזו?

"בעל הטורים"⁴³ מבאר, שמשה רבנו הסכים לתנאו של יתרו ונשבע על דבר זה, כי ידע שיחזיר את יתרו למוטב, ויפטר ממילוי שבועתו. ואמנם כך היה, שחזר יתרו למוטב והתגייר. ומכל מקום נענש משה על שבועתו, ובמקום בנו, נכדו נעשה כומר לעבודה זרה.

ימים ולהיות כהן לשבט הדני במשך כמה מאות שנים "עד יום גלות הארץ", היא גלות עשרת השבטים בידי סנחריב מלך אשור? השיב רבי שמואל בר נחמן: יהונתן זכה לכך משום שהיתה עינו צרה בעבודה זרה שלו. כיצד? כאשר היה באדם להקריב שור או כבש או עז לעבודה זרה, היה אומר לו ליהונתן: תפייס את האליל בעבורי ותקריב את הקרבן בשבילי. והיה יהונתן משיב לו: מה התועלת בעבודה זרה זו, הרי היא לא רואה ולא שומעת, לא אוכלת ולא שותה, לא מיטיבה ולא מריעה ולא מדברת?! השיב לו המקריב: צודק אתה, אכן אין בה תועלת, אך מה נעשה, כיצד נרצה את הפסל לפחות בדבר מועט אם לא בקרבן?

השיב יהונתן לאותו אדם: הבא לי קערה של סולת, והנח עליה עשר ביצים, והנח אותו לפני הפסל, והוא יאכל מכל מה שיושם לפניו, ואני אפייס את הפסל בעבורך.

לאחר שהיה המקריב הולך לדרכו, היה יהונתן נוטל מן הקערה את המאכלים ואוכל לשובעו.

פעם אחת בא פיקח אחד ליהונתן ורצה להקריב לפסל. אמר יהונתן לאותו אדם כדברים שהיה רגיל לומר לכל באי ביתו, שעבודה זרה זו אינה מועילה כלום.

אמר לו אותו אדם: אם עבודה זרה זו אינה מועילה כלום, מה אתה עושה כאן?

אמר לו יהונתן: רק בשביל פרנסתי אני כאן, כי נותנים לי שכר על עבודתי. ומכיוון שהיה מונע את בני האדם מלהקריב לאותה עבודה זרה, זכה לחיים ארוכים.

אחריתו של יהונתן

מה היה באחריתו של אותו יהונתן? הגמרא מוסיפה ומספרת, כי לימים, כשעמד דוד המלך שלח לקרוא ליהונתן, ואמר לו: אתה בן בנו של משה רבנו, אם כן כיצד יתכן שאתה עובד עבודה זרה?

השיב יהונתן לדוד: מקובלני מבית אבי אבא "מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות". וכדי שלא להזדקק לעזרת הבריות הוכרחתי להיעשות כומר לעבודה זרה.

אמר דוד ליהונתן: חס ושלום! לא זאת היתה כוונתו של משה רבנו, אלא כך היתה כוונתו: "מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואינה לפי כבודך, ואל תצטרך לבריות, אבל אין הכוונה לעבודה זרה ממש.

כיוון שראה דוד את אהבת הממון שהיתה ליהונתן, מינה אותו שר על אוצרותיו, כדי שלא יזדקק לממון מפסל מיכה, ויחזור בתשובה. וזהו שנאמר: "וּשְׁבָאֵל בֶּן גֵּרְשׁוֹם בֶּן מֹשֶׁה נָגִיד עַל הָאֲצֻרוֹת"³⁷, ושבואל הוא יהונתן, וכינהו הכתוב 'שבואל', כי שב אל ה' בכל ליבו ובכל כוחו.

⁴¹ שופטים יז, יא.

⁴² שמות ב, כא.

⁴³ בעל הטורים שמות ב, טז.

³⁷ דברי הימים א' כו, כד.

³⁸ מכילתא פרשת יתרו מסכתא דעמלק פרשה א.

³⁹ שופטים יז, י.

⁴⁰ שמות ב, טז.

ומאוחר יותר מפורש, שדוד המלך הפקידו על אוצרותיו משראה את אהבת הממון שהיתה בו, ומינהו לתפקיד זה כדי שלא יזדקק לממון מפסל מיכה, ויחזור בתשובה.

חז"ל⁴⁴ אומרים, שהרעב שהיה בימי השופטים, היה משום שהכניסה לארץ תבעה מהם התגייסות מעשית רחבה - סלילת כבישים, בניית בתים, עיבוד שדות, גינות ופרדסים וכו'. ומתוך שכל אחד היה עסוק בשלו, שכחו את הקומה הרוחנית. חולשה זו גרמה שלא גמלו חסד כראוי עם יהושע רבם בדרכו האחרונה, במספד ובלווייה לפי כבודו ומעלתו, ובפרקנו מתגלה חולשה זו בצורה כואבת יותר, בפרשת פסל מיכה. כשאדם דואג לפרטיותו ומתנתק מהציבוריות הישראלית, הוא בא לידי כשלון. מגמה זו אפיינה חלק משמעותי מתקופת השופטים - "בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֹּשֵׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה"⁴⁵.

מה גרם לנפילתם של השניים?

למעשה, אנו פוגשים בפרקנו שתי דמויות מרכזיות, מיכה ויהונתן, הראשון היה נראה איש כשר בתחילה, ולכן כאשר התבקש לעשות פסל ומסכה בכסף אמו, נמנע מכך והשיב לה את הסכום. אבל משהכניס את הפסל לביתו נכשל והקים מקדש לעבודה זרה בביתו. בדומה לזה, גם יהונתן היה איש כשר בתחילה, ולכן כאשר התבקש לשמש ככהן לעבודה זרה, סרב והלך לדרכו, אך כשראה שמצבו הכלכלי מדרדר, שב לבית מיכה והסכים למלא תפקידו תוך שהוא מזהיר את באי הבית כי אין שום כוח לעבודה זרה.

נראה שמה שגרם לנפילתם של השניים הוא תאוות הכסף שבערה בהם. אצל מיכה התגלתה תאוה זו כאשר לקח כסף אמו, ואצל יהונתן התגלתה תאוה זו כאשר נאות לקבל על עצמו תפקיד הנוגד את אמונתו ואת צו מצפונו, רק מפני שקיבל על כך שכר.

⁴⁵ שופטים יז, ו.

⁴⁴ רות רבה פתיחות ב.